

Добровольська Л.П. Психолого-педагогічні аспекти проблеми формування екологічної культури студентів-педагогів / Л.П. Добровольська, Ващенко І.Г. // Український психолого-педагогічний науковий збірник. Науковий журнал. – №7 (07) квітень 2016. – 146 с. – С.41-46

Добровольська Л.П.

к.п.н., доцент

кафедри психології

Ващенко І.Г.

студентка II курсу

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана

Хмельницького

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто питання щодо особливостей формування екологічної культури студентів у процесі професійної підготовки. Авторами зроблено аналіз основних підходів, завдань екологічного виховання. Представлено результати вимірювання екологічних установок. Запропонована адаптаційна програма першокурсників з урахуванням завдань формування екологічної культури студентів-педагогів.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура, екологічна компетентність, екологічні установки.

В статье рассмотрены проблемы особенностей формирования экологической культуры студентов в процессе профессиональной подготовки. Проанализированы основные подходы, задачи экологического воспитания. Представлены результаты исследования экологических установок. Предложена адаптационная программа для первокурсников с учетом задач формирования экологической культуры студентов-педагогов.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическая культура, экологическая компетентность, экологические установки.

It is considered in the article the question of the peculiarities of formation of ecological culture of students in the process of professional training. Authors made an analysis of main approaches, tasks of ecological education. It is represented the results of measuring ecological settings. It is proposed an adaptation of program for freshmen considering tasks for the formation of ecological culture of students-teachers.

Key words: ecological education, ecological culture, ecological competence, ecological settings.

Актуальність статті. Сучасний стан екологічних проблем безпосередньо пов'язан з процесом екологічної освіти населення нашої держави. Його недосконалість або повна відсутність продовжують породжувати споживацьке ставлення до природи. Екологічна освіта була висунута ЮНЕСКО і Програмою ООН з охорони довкілля. Розвиток екологічного мислення, екологічної компетенції, екологічної свідомості та самосвідомості – єдиний ефективний вихід із ситуації екологічної кризи. Поєднання виховання сучасної української молоді з національними культурними джерелами, подолання розриву між культурною, духовною, науковою та освітньою сферами людини вимагають кардинальних змін та пошуку ефективних підходів підготовки майбутнього вчителя. Сьогодні, на жаль, людство, що характеризується суто споживчим світоглядом та егоїстичними матеріальними мотиваційними цінностями, нещадно експлуатує природу та знищує її ресурси. Без природи людина існувати не може, а вирішення екологічних конфліктів повинне розв'язуватися тільки шляхом гармонізації взаємовідносин людини з суспільством та природним середовищем. Слід зазначити, що екологічні суперечності мають специфічні психолого-педагогічні, соціальні фактори і стосуються духовних, моральних, етичних, естетичних аспектів [10, с. 13-17].

Постановка проблеми. Надзвичайно важливим завданням в умовах екологічної дестабілізації є формування екологічного мислення, культури та самосвідомості студентської молоді на ідеях національного відродження

України як європейської держави. Джерела гуманістичних ідей, поглядів, роздумів учених, письменників, філософів, соціологів, культурологів, етнологів, педагогів, психологів сягають глибоко у давнину віків розвитку цивілізації, і сама ідея здійснювати навчально-виховний процес на гуманістичних принципах не нова, а пріоритетним є гуманізація та екологізація культурно-освітнього простору [1, 3].

В. Вернадський відмітити, що людина здатна відтворювати рівновагу з природнім середовищем та власну залежність від Всесвіту. Він наголошував на заміні технократичної парадигми у мисленні, а марксистської у виховній галузі, – гуманістичною, особистісно зорієнтованою. За цієї ноосферної парадигми у центр Всесвіту ставиться людина гуманна, толерантна, відповідальна, яка здатна сприймати реальність не лише розумом, а й серцем [4, с. 98].

Варто зазначити, що не дивлячись на широке вивчення вищезазначеної проблеми різними науковими школами, все ж таки питання формування екологічної культури особистості майбутнього педагога недостатньо розроблене в педагогіці, психології. Тому дослідження проблеми формування екологічного світогляду, визначення чинників екологізації культурно-освітнього простору актуалізуються і набувають пріоритетності.

Формулювання цілей статті: визначення педагогічних, соціально-психологічних факторів, які сприяють формуванню екологічної культури студентів-майбутніх педагогів; висвітлити основні підходи екологічного виховання; проаналізувати екологічні установки студентів-першокурсників.

Виклад основного матеріалу. Доцільно звернутися до поглядів І.А. Мальцевої, яка зазначає що альтернатива екологічному імперативу і в світогляді, і в технології, відсутня, тому важливим завданням освіти є формування екологічної свідомості. Освіта має містити гуманістичні ідеї та формувати новий тип культури, зорієнтований на екологізацію, дбайливе ставлення до природи [7, с. 177]. А.В. Бугаєць, О.А. Буднік, Д.О. Васюков, Г.П. Шевченко констатують, що неможливо подолати екологічну кризу лише

технічними засобами, тому необхідне якісне переосмислення основ цивілізації шляхом перебудови екологічного мислення людей. Технічний розвиток є абсолютно необхідним, але його недостатньо: іншою повинна стати цивілізація, іншим духовний світ людини [5, с. 77-82].

І.В. Кляж, А.М. Львовчіна, В.О. Скребець підкреслюють, що екологізація свідомості дає права кожній людині на здоров'я і плідне життя в гармонії з природою, на життя в екологічно чистому та сприятливому середовищі. Психологія середовища неодмінно пов'язується з психологією екозбереження, тому що вони досліджують зв'язки людини з «несоціальним» середовищем. В працях Н.М. Чернової та А.М. Белової зазначається, що екологічне мислення повинно стати невід'ємною складовою мислення кожної молодої людини. А розуміння цього має буди основою екологічної підготовки та професійної освіти майбутніх педагогів.

Звичайно, загострення глобальних проблем викликає необхідність звертатися до гуманістичних концепцій, оскільки значущість гуманістичних ідей стимулюється не лише моральними міркуваннями, а й стає основою виховання соціуму й усього людства, підкреслює Г.О. Балл.

А.М. Львовчіна визначає екологічну освіту як комплексну систему формування еколого-зорієнтованої свідомості, яка виражається в усвідомленні екологічних проблем, які впливають на якість та спосіб життєдіяльності особистості [12, с. 270-271].

Центром екологічної культури особистості є екологічна свідомість. Важливою складовою екологічної культури є екологічна компетентність, під якою розуміється грамотне і гуманне ставлення до природи, мобілізація зусиль до розв'язання екологічних проблем, співвідношення своєї мети і способів життєдіяльності з потребами суспільства і природних співтовариств.

Треба зауважити, що формування екологічних компетенцій майбутніх фахівців в умовах збалансованого розвитку необхідно здійснювати упродовж усього часу навчання у вищому закладі на засадах інноваційних, інтегративних підходів. У базових програмах дисциплін для підготовки вчителів мають

враховуватися шляхи гармонізації взаємовідносин у системі «природа-людина-суспільство».

Пріоритетним завданням екологічного виховання є: формування екологічної свідомості та екологічної культури особистості, заснованої на гуманному, ціннісному ставленні до природи; розвиток умінь, навичок і досвіду застосування екологічних знань у практиці взаємодії з навколишнім світом; створення умов для формування і реалізації студентом активної творчої особистої позиції в екологічній діяльності, готовності до самостійних продуктивних рішень у ситуаціях морально-етичного екологічного вибору.

Т.С. Троїцька підкреслює, що сьогодні вкрай необхідним є з'ясування методології в системі педагогічної теорії і практики, визначення антропологізму як найбільш плюралістичного методологічного підходу сучасного людинознавства. Все це спонукає до осмислення існуючих протиріч як в світоглядному забезпеченні педагогічній дійсності, так і в сучасному соціокультурному просторі, та мотивує особистість до розвитку й формування в неї міжконфесійної, міжнаціональної толерантності [13, с.89].

До основних сучасних науково-методичних підходів щодо екологічного виховання науковці відносять аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, компетентнісний. Аксіологічний підхід припускає формування в особистості потреби і здатності до реалізації ціннісного ставлення до природи, людей і до себе як частини природи. З позиції культурологічного підходу екологічне виховання розгадається як сфера саморозвитку в просторі її культурних практик, розвиток творчого потенціалу людини. Діяльнісний підхід до організації процесу екологічного виховання передбачає включення студентів в різноманітні види самостійної активної діяльності, на пошук шляхів їх вирішення і безпосередню діяльність з охорони навколишнього середовища. У контексті компетентнісного підходу застосовуються екологічні знання і уміння для самостійної і колективної діяльності з метою вирішення соціально-екологічних проблем [12, с.282-283].

Коли духовні інституції держави знаходяться у процесі пошуку та не діють достатньо ефективно, основна відповідальність за навчання та виховання студентської молоді покладається саме на вищий навчальний заклад. Необхідно пам'ятати, що в майбутньому наша студентська молодь стане «ядром» української еліти. Саме тому, майбутнє суспільства залежатиме від того, наскільки духовною вона стане [9]. Г.П. Шевченко підкреслює, що нам слід черпати багатства у тих пластах культурної спадщини, що відродять прагнення людської душі до вічного, світлого, досконалого, до Істини, Добра, Краси і Природи.

Сучасне суспільство потребує активної участі підростаючого покоління у державотворчих, екологічних процесах, влиття нових знань, ідей, творчості та інновацій, які спроможна привнести лише нова еліта молоді. Як зазначає Сегеда Н.А., сьогодні вкрай важливим питанням освіти є створення психолого-педагогічних умов щодо розвитку мотиваційно-сміслового ставлення студентів до майбутньої педагогічної діяльності як до місії, до універсально-діяльнісного служіння розвитку духовності суспільства, формування відповідальності за власне професійне майбутнє та його наслідки, а також стимулювання майбутніх фахівців до професійної самореалізації [11, с. 1].

Вивчаючи зміст професійних цінностей студентів ВНЗ, дослідники виявили низький рівень сформованості уявлень студентів про пріоритетні цінності педагогічної професії, їх надто узагальнений, схематичний зміст (Н.П. Максимчук, Р.П. Скульський). Зроблено висновок, що це є результатом спрямованості навчально-виховного процесу у ВНПЗ на формування учителя-предметника, транслятора основ наукових знань, що призводить до домінування спеціаліста над особистістю. Варто зазначити, що більша частина студентів орієнтується не на педагогічну професію, спеціальність вчителя, а на предметну спеціалізацію. В результаті суспільство отримує вчителя-предметника, який більш-менш успішно працює у рамках класно-урочної системи, але не володіє навчальним предметом як засобом формування особистості учня та не вміє впливати на процес духовного становлення дитини.

У кожній ланці навчально-виховного процесу необхідно мати ясне уявлення про те, якими шляхами за рахунок процесу навчання здійснювати духовний розвиток особистості. Цей процес можна реалізувати за допомогою радикального перегляду цілей, принципів, змісту, методів і форм навчання, відмови від авторитарної педагогіки і перехід до гуманістичних цілей навчання.

Людина, як біосоціальна істота, не взаємодіє з природою та суспільством, якщо не дотримується норм, цінностей, традицій, правил, тобто вона не може повноцінно розвиватися поза культурою. Культура є системною ознакою антропологічного підходу, що дозволяє проаналізувати еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, біологічному контексті [4, с. 98-99].

Сьогодні вчені розглядають інший підхід вивчення людини – природоцентристський, неоантропологічний. Цей напрямок пов'язаний з розвитком нової екологічної свідомості, принципи якої сформулював норвезький учений П. Несс. Дана концепція є протиставленням антропоцентричного підходу і розглядає людину як частину природи, а не володаря, та розглядає її екологію в контексті глобального екологічного процесу. У свою чергу Б. Коммонер сформував цей принцип як «все пов'язане з усім».

Слід звернутися до праць В.П. Назарука, який визначив наступну послідовність формування компонентів екологічної культури: екологічна культура – екологічне світосприйняття – екологічна свідомість – екологічні переконання – екологічна самосвідомість – екологічне світорозуміння – екологічна діяльність – ідеал взаємовідносин людини з природою.

При організації навчально-виховного процесу доцільно виходити з того, що самі по собі особистісні, індивідуальні й функціонально-рольові особливості педагога служать лише передумовою формування особистості студентів. Реалізація педагогічних можливостей забезпечується лише суб'єкт-суб'єктними взаєминами, взаєминами значущості (референтності). Інакше трансляція індивідуальності педагога не відбувається, тобто особистість

викладача не справлятиме вплив на особистість студента [2, с. 82-88].

Варто зазначити, що особливість педагогічної праці в університеті полягає в тому, що індивідуальні компетенції, досвіт та спілкування кожного викладача дають ефективний результат лише за умови їх узгодженості з діями всього педагогічного колективу та спрямування на досягнення єдиної мети – формування гармонійної особистості зі сформованим екологічним мисленням.

Успішний викладач формує особистість успішного студента: взаємодія викладача зі студентами має будуватися на основі урахування їхніх позицій, бажань, а не вимушеності спілкування. В системах «викладач-студент» педагог репрезентує власну індивідуальність, реалізуючи потребу бути особистістю і, відповідно, формує індивідуальність успішного студента.

Нами було проведено у 2015-2016 н.р. дослідження, до участі в якому було залучено 138 студента II, III курсів філологічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Збір даних здійснювався за допомогою діагностичних методик: «Методика самооцінки екологічної компетентності» (Д.С. Єрмакова) [6], «Опитувальник екоцентричної та антропоцентричної установок щодо відношення до оточуючого середовища» (С. Томпсон, М. Бартон в адаптації І.В. Кряж, К.А. Андроннікової) [8, с. 36-40].

Вищезазначені методики дозволили виявити у студентів три екологічні установки: екоцентричну, антропоцентричну та екологічну апатію. На жаль, більшість студентської молоді мають байдужу позицію щодо екологічних питань (38,4%). Якщо підводити підсумки результатів дослідження ступеню сформованості у студентів компонентів екологічної компетентності, то можна відзначити: низький рівень – 37,7%, середній – 39,1% та високий – 23,2%. Таким чином, зворотній зв'язок (зазначені вище результати) став для нас – викладачів потужним сигналом для кардинальних змін підходів, методів, програм, організації навчально-виховного процесу. Нездатність людини до екореклексії призводить до помилкових та небезпечних дій в навколишньому середовищі та і в особистісному житті людини. Викладачі університету повинні

спрямувати студентське сприйняття всього довкілля в екологічне русло. Це допоможе визначати наше продуктивне та безпечне перебування в сьогоденні і в майбутньому.

Інтерпретуючи результати, підкреслюємо, що така ситуація викликає проблеми і в навчальній ланці професійного педагогічного навчання. Це пов'язано, на нашу думку, також з відсутністю в нашій державі фахового відбору на професію вчителя, з причин чого, до педагогічних закладів часто потрапляють випадкові абітурієнти, які не хочуть та не можуть навчатися, а потім працювати в цій сфері.

Варто відмітити, що кожній людині властива індивідуальна, специфічна ієрархія особистісних цінностей, яка служить сполучною ланкою між духовною культурою суспільства і духовним світом особистості, між буттям суспільним та індивідуальним. На кожній стадії особистісного розвитку вибір переважного механізму формування ціннісної системи визначається складним комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів. Звертає на себе увагу той негативний факт, що цінності сучасного суспільства носять прагматичний характер. Набуває розповсюдження модель індивідуалістичної, утилітарної, прагматичної, егоїстичної свідомості [10, с. 27].

В умовах екологізації освітнього простору стає очевидною необхідність пошуку шляхів створення соціально-психологічних і педагогічних умов, здатних забезпечити процес адаптації студентів-першокурсників. У розумінні викладачем функціонування глибинних внутрішніх механізмів саморегуляції особистості полягають основи реалізації гуманістичних компонентів, що дозволяє подолати розрив «суб'єктно-об'єктних» стосунків у процесі «навчатися – навчитися». Саме тому, автори (консультанти психологічної служби університету) розробили комплексну програму адаптації першокурсників «Здоров'я – Мотивація – Професіонал». Система послідовних заходів програми реалізується за блоками: організаційне забезпечення програми; інформаційне забезпечення; соціально-психологічна підтримка та корекція дезадаптації; психолого-педагогічний, методичний супровід

першокурсників; формування здорового способу життя. Програма успішно впроваджується в навчально-виховний процес університету і є суттєвим джерелом творчої діяльності професорсько-викладацького колективу для реалізації концепції збалансованого розвитку особистості в університеті.

Висновки. Вирішення сучасних проблем глобальної екологічної кризи культурно-освітнього простору можливе тільки завдяки активної роботи освітян, які виступають двигуном оптимізації та гармонізації системи «природа-людина-суспільство», тобто саме ноосферна педагогічна парадигма формування екологічного світогляду робить ефективною природо-, здоров'язбережувальну діяльність вищих навчальних закладів освіти України.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці розвивально-корекційної програми для студентів різної фахової підготовки щодо впровадження ідей ноосферизму в систему навчально-виховного процесу.

Література:

1. Вернік О.Л. Деякі питання психології екозбереження і сталого розвитку / Вернік О.Л. // Збірник наукових праць. Психологічні науки. Том 2. Випуск 7. – С. 63-67.
2. Галян О.І. Діалогічна парадигма міжособистісної педагогічної взаємодії / Галян О.І. // Психологія: Зб. наук. праць. – Вип. 1 (4). – К.: НПУ, 1999. – С. 82-88.
3. Добровольська Л.П. Феномен психологічного клімату: від антропологічних принципів до андрагогічної емпірики / Л.П. Добровольська, І.С. Третякова. // Антропологічний вимір якості сучасної вищої освіти: проблеми методології, досвід, рецепції. [Монографія]. / [Авт. кол. за загальною редакцією І.П. Аносова, Т.С. Троїцької]. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2010. – 488 с. – С. 301-361.
4. Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору: Монографія / [Добровольська Л.П.,

Третьякова І.С., Федорова О.В. та ін., за заг. ред. Зарицької В.В.]. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. – 188 с.

5. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку / [Буднік О.А., Васюков Д.О., Бугаєць А.В., Шалугін В.С.] // Екологічна безпека. – №4. – 2009 (8). – С. 77-82.

6. Ермаков Д.С. Формирование экологической компетентности учащихся: теория и практика / Д.С. Ермаков. – М.: МИОО, 2009. – 180 с.

7. Мальцева І.А. Екологічний імперетив в антропологічному вимірі // Освіта, наука і людина в ХХІ столітті: багатоаспектність антропологічного пізнання: [монографія] / [Авт.кол. за заг. ред. І.П. Аносова, Т.С. Троїцької]. – Сімферополь: Таврія, 2008. – 300 с. –С. 161-189.

8. Кряж І.В. Проекологічні установки як прояв екологічної стурбованості особистості / І.В. Кряж, К.А. Андроннікова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія». – 2012. – №1009. – Вип.49. – С. 36-40.

9. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: [Монографія]. / Е.О. Помиткін. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.

10. Радул В.В., Дослідження особливостей самореалізації особистості: [Монографія] / Радул В.В., Краснощок І.П., Лебедик І.В. – К.: «Імекс-ЛТД», 2009. – 352 с.

11. Сегеда Н.А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук за спец 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н.А. Сегеда; Національний педагогічний університеті імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2002. – 21 с.

12. Скребенець В.О. Екологічна психологія: підручник / В.О. Скребенець, І.І. Шлімакова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 456 с.

13. Троїцька Т.С. Методолого-освітній потенціал вітчизняної філософської антропології: до постановки проблеми використання в педагогічній теорії і практиці / Т.С. Троїцька // Пост Методика [Гол. ред.. С.Ф.

Клепко]. – 2006. – №7 (71) «Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи». – С.88-93.